

Régi pesti útmutatók és címtárak

Mióta rájöttünk, hogy az idegenforgalom pénzt és jövedelmet jelent: kezdjük eltanulni azt is, miképpen kell kezelni és adminisztrálni az idegent. Sok kísérletezés és tapogatózás után lassacskán megtanuljuk, mit adjunk enni idegen vendégeinknek, hogy kedvükben járjunk; mit mutogassunk meg nekik és miképpen szórakoztassuk, hogy jól érezzék magukat nálunk. Arról nem is beszélünk, hogy mióta a nagy főváros idegenforgalma erősödik és gyarapszik, azóta egyre-másra jelennek meg Budapestről szóló leírások, útmutatók, kalauzok, idegenvezetők, guide-k, Cicerónék és Baedekerek, amelyekben ki-ki a maga ötletessége és közönsége szájaíze szerint próbálja kitanítani az idegent a főváros érdekességeire és látnivalóira.

Az útmutató- és címtárszerkesztés különben tisztes multra tekinthet vissza Budapesten. Egy ismeretlen szerző tollából már 1733-ban jelent meg egy „Neu aus seinem Stein-Hauffen widerum aufwachsendes Ofen“ című könyvecske, mely megmutatja, mekkorát fejlődött a város a török kiűzetése óta. Sorra veszi Buda nevezetességeit, jeles épületeit s közben feldicséri a budai források és fürdők gyógyító erejét. A könyvet különben a város tanácsa adta ki s nyilván az idegenforgalom emelését akarta vele szolgálni. Ez az ügy kis propaganda-füzet Buda város fizikusára: dr. Stocker Lőrincz való hivatkózással még arról is kitanít, melyik fürdő mi ellen használ és milyen betegség ellen a legjobb orvosság. Így például fejfájás ellen alabáström-flaström, atomkőr ellen erősen illatozó halzsamot ajánl. Nagy fáradtság ellen alkórmöst és cukrozott citromhéjat javall. Ha májban és vesében gyulladást érez a beteg, igyék romlott citromlevet és rózsaszivert, de nem árt, ha a fürdővizéből is iszik...

Kétszáz évvel ezelőtt fürdőinek így csinált propagandát Buda városa.

A 18. század végén aztán fejlődés dolgában Pest már elébe került Budának. Országos vásárainak forgalma egyre jobban duzzadt, piacát ellepték a külföldi idegenek. Két legfőbb itélőszéke és egyeteme is temérdek embert hozott ide. Pest pedig gyarapodott, gazdagodott és állandó népessége a századfordulón már elérte a harmincezer főnyit. Ezt az időt választotta első címtárának megjelentetésére Ráth Pál. Ráth Pál könyvét azután rövidebb vagy hosszabb időközökben mások címtára, útmutatója vagy leírása követte. Érdekes, hogy kik voltak ezek az első címtárszerkesztők. Ráth Pál nevével elsősorban az első pesti magyar szintársulat tagjai között találkozzunk. Kelemen Lászlónak, az „úttörők“ vezérének volt ő egyik segítőtársa. Azonban hamarosan otthagya a színjátszást és szemorvos lett Pesten. Első címtára 1803-ban jelent meg (Adressbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803). Ezt azután a következő években még két címtár követte. Ugyancsak 1803-ban egy pesti könyvkereskedő: Leyrer József nevű, írt lelkes hangú leírást Pestről. 1815-ben egy pesti születésű bécsi ügyvéd és egyetemi jogtanár: Jung János szintén adott ki pesti címtárat; 1821-ben pedig a borkereskedő Schams Ferenc írt nagyon szép, érdekes, színes és terjedelmes leírást Pestről. 1822-ben Budáról. 1822-ben jelent meg egy új pesti címtár is. Ennek Vojdisek József városi diurnista a szerkesztője.

Vojdisek különben, ki nevét később Vajdaffy-ra magyarosította, mint városi tanácsnok fejezte be pályáját. Széchenyi István *Hitel* című röpiratának második kiadását ő fordította németre. Vojdisek könyve nagyon hasznos könyv lehetett a maga idejében, de arról a pesti útmutatóról, melyet 1827-ben Dorffinger József András, a budai kamara tisztviselője szerkesztett és adott ki „az idegenek és hazaiak használatára“, erről az útmutatóról igazán elmondhatjuk, hogy tökéletes a maga nemében. Van ebben a 648 oldalas könyvben minden, amire az utazó, az idegen és hely-

beli kíváncsi. Pestről rövid történetet ad. Közli a népmozgalmi adatokat, az utazási, pénzváltási tudnivalókat és a lakásviszonyokról való felvilágosításokat is mind megkapjuk benne. Ismerteti a hivatalok személyzetét, a kereskedők és mesteremberek névsorát, lakáscímét, a foglalkozások szerint való csoportosításban. Ezek az adatok különben jórészt megtalálhatók Ráth Pál, Jung János és Vojdisek József könyvében is, de Dorffinger vaskos útmutatójában ezenkívül megtaláljuk Pest valamennyi háztulajdonosának nevét és házának számát is.

Hol laktak az urak Pesten?

Ahogy forgatjuk leveleit ezeknek a száz-, meg másfél száz esztendő könyveknek, mint valami megriasztott tarka madársereg, úgy rebben fel előttünk a mult idők mezejéről temérdek név. A maiaknak ismerős kevés akad közöttük. Pedig e nevek viselői építették, igazgatták, kormányozták valamikor régen Pestet. Úttörők voltak ők, kvartélycsinálói a má-nak. A régi Pest lelke kitárul előttünk, mikor névsoraikat betűzzük ezeknek az útmutatóknak és címtáraknak, melyek elmondják, hogy ki ki volt és hol lakott egykor. Rég meghalt e korszak szereplőivel és házaival együtt. Mások ma az utcanevek és mások a házszámok is. De érdekesen mutatkozik meg, hogy a rendi világ e korszakában a harmincezer lakót számláló falusi külsejű Pest városában milyen elszigetelten éltek egymás mellett a társadalmi osztályok: a főúri rend és a birtoikos nemesség, a vármegye, a hivatalnok kar és a kialakulófélben levő polgárság. A város legnagyobb hatalmassága a két főtörvényszék, a királyi Hétszemélyes Tábla és a királyi Itélőtábla merevül nemesekből álló testülete. Még az ajtónállók is nemesek voltak. E két testület 1803-ban. Ráth Pál könyvének megjelenése idején, a nagy Szemináriumban, a tudományegyetem mai épületében tartotta ülését, mert a ferencrendiek templomával szemben álló Kúria (ma a királyi bérház áll a helyén) épületét a tudományegyetem foglalta el.

A Hétszemélyes Tábla volt a régiek Kúriája, az ország legfelsőbb törvényszéke. Főmagasságú volt a címe; a nádor volt az elnöke és azért nevezték Septemvirális Táblának, mert 1724 előtt e testület csakugyan hét személyből állott. Mária Terézia megkoronázásának évében azonban már 12, Ráth Pál könyvének megjelenése idején pedig 17 tagja volt.

A Hétszemélyes Táblának hivatalból volt tagja 3 főpap, 2 zászlós úr. A zászlós urak egyike az országbíró, másika a tárnokmester. A nádor elfoglaltsága esetén az országgyűlés Felső Tábláján az országbíró elnökölt. 1803-ban Szentiványi Ferenc az országbíró. Egyébként Ófelsége valóságos belső titkos tanácsosa, Sáros vármegye főispánja. Az úrvásártéri Úrményi-házban lakott. Ma az Adria Biztosító Társaság Erzsébet-téri palotája áll az Úrményi-ház helyén. A tárnokmesternek, gróf Brunswick Józsefnek viszont a Várban volt a lakása. A főurak közül tagja volt még a Hétszemélyes Táblának gróf Szé-

chenyi Ferenc is, a Nemzeti Múzeum megalapítója; egyébként ő is titkos tanácsos és főasztalnok, kinek gróf Illésházi házában (ma IV., Egyetem-utca 2.) volt a szállása. E ház helyén ma a Pesti Hazai Első Takarékpénztár háza áll, melyben ezidőszereint a Vízművek hivatalai dolgoznak. Ugyancsak a főrangúak közül való septemvir volt Ócsai Balogh Péter, a szolgabíróból lett titkos tanácsos és főispán. Híres szónok, kinek a diétán nagy a tekintélye. Egyébként a magyarországi evangélikusok egyik vezére és az 1790—91-i országgyűlésen mondott beszédével lényegesen hozzájárult, hogy a magyarországi protestánsok vallásszabadságáról való javaslatból törvény lett. Ócsai Balogh Péter 1803-ban az „Orosz Császárnéhoz“ címzett házában (ma Gróf Tisza István-utca 14.) lakott.

A Királyi Táblának 20 tagja volt a XIX. század elején s az ítélethozatalhoz kilenc tag jelenlétére volt szükség. A Királyi Táblának hivatalosan tekintetes cím járt, tagjainak pedig nagyságos cím dukált, akárcsak a helytartósági tanácsosoknak. Általában azonban Méltóságos Királyi Itélőtáblának címezték. Elnöke a királyi személynök, ki az országgyűlésen elnöke az alsótáblának is. 1803-ban Semsey András volt a személynök. Az Úr-utcaiban báró Laffert házában (a Petőfi Sándor-utca és a Párisi-utca sarkán) volt a szállása. Rajta kívül tagja volt még a Királyi Táblának két prelátus, valamint a Királyi Tábla „bárái“ (1803-ban gróf Amáde Antal, ki az Újvásártéren a „Két Törökhöz“ címzett házában — ma Deák Ferenc-tér 1. — lakott és báró Perényi István). Tagja volt még az alnádor, az alországbíró és a „négy itélőmester, kik közül egyet a nádorispán, egyet az országbíró, kettőt pedig a királyi személynök nevezett ki. Tagja volt ezeken kívül a Királyi Táblának a királyi ügyek igazgatója (ma koronaügyész), valamint négy királyi, két érseki és két számfelületi táblabíró. Bár ebben az időben a két főtörvényszéken latin volt a tárgyalás nyelve, mégis e két főtörvényszék bírái a vármegye uraival és Pesten lakó birtoikosokkal, a 134 prókátorral, egy-némely egyetemi és piarista tanárral, az írókkal, költőkkel és színészekkel, a jurátusokkal, az egyetem és a piarista gimnázium nemes diákságával együttesen alkották a pesti magyarság gerincét. A magyar szó és a magyar kultúra szigete volt ez a társaság Pest város jórésztben idegen nyelvet beszélő népességében.

Az egyetem tanári kara

A tudományegyetem tanári karának századeleji névsorában volt néhány tudós, kinek nevét nem fújta be fövennyel az idő. Így emlékezik meg Ráth Pál 1803-ból való címtára a dalmát eredetű, de

Egyébként — mint Ráth könyvében olvassuk — Dugonics a piarista rendházban lakott. 1803-ban tanított a pesti egyetemen a katonai felcserből lett egyetemi sebésztanár: Eckstein Ferenc. A Hatvani-utcában lakott, közel a „Jezsuita-ház“ néven emlegetett orvosi klinika házához. Ma a tanulmányi alap háza áll e ház helyén és az Egyetemi nyomda könyvkiadó vállalata árulja benne a könyvet. Akkoriban volt tanára a pesti egyetemnek Kitaibel Pál, a híres botanikus is, ki a franciskánus kolostor mellett, a hatvaniutcai botanikus-kert épületében lakott. Ma többi közt a gróf Pálffy-féle ház és a Szép-utca húzódik meg a régi botanikus kert helyén.

Ekkoriban volt tanára a pesti egyetemnek Rácz Sámuel orvos, ki magyarul írta könyveit. 1772-ben jelent meg tőle „Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv“ és 1784-ben adta ki „A skarlátos hideglelésnek leírása“ című munkáját. Ekkor tanított a pesti egyetemen Schwartner Márton, a nagy statisztikus, ki egyébként az egyetemen diplomatikát adott elő és lakása az egyetemi könyvtár épüle-

tében volt. Az egyetemi könyvtár különben mai épületének helyén állott, a Ferenciek kolostora mellett.

Ekkor tanított esztétikát a pesti egyetemen Schedius Lajos János, kit protestáns létére 24 éves korában nevezett ki tanárrá Pázmány Péter egyetemére II. József. Schedius nagy szerepet játszott az akkori Pest társadalmi és irodalmi életében. Nyílt házat vitt, hol írók és főurak találkoztak. Egyébként a Múzeum-körút 9. számú háza volt az övé. Ekkoriban tanította a pesti egyetemen a kamarai ismeretek tudományát és a kuriális stílust Reviczky József királyi táblabíró, gróf Reviczky Ádám királyi fő-kancellár apja. Akkor tanított itt Schönwänsner István is, az egyetemi könyvtár igazgatója, ki számunkra felfedezte és leírta Aquincumot. Végül akkor tanította a magyar nyelvet és a magyar irodalmat a latin nyelven tanító pesti egyetemen Révai Miklós, a magyar nyelv nagyszerű tudosa, ki Ráth Pál szerint ebben az időben a Magyar-utca 421. számú házában lakott, de a rákövetkező esztendőben már elköltözött a szerb templommal szomszédos házában.

Pesti ősök

A magyar szó védő bástyája volt a gránátosutcai vén vármegye-ház is. A XIX. század legelején e kopott házában volt a szállása az első alispánnak, Lazkovics Györgynek is, minthogy Pest vármegye első alispánja mindig a vármegye-házán lakott. A posta a Zöldfa-utcaiban tevékenykedett. Innen költözködik el nemsokára a Kecskeméti-utca végére, Csekonics József generális házába. A királyi zálogházat a szerbutcai kis szeminárium épületében találta meg, akinek szüksége volt rá. Ma a Közgazdasági Egyetem előadásait tartják e régi házában.

A polgármesteri állás jövedeig nem volt betöltve a mult század elején. A várost Boráros János főbíró kormányozta, kinek a Régi Posta-utcaiban állott a háza, az Arany Kéz-hez címzett kártyacsatáiról híres fogadó szomszédságában. A városkormányzásban a belső tanács tagjain, a szenátorokon kívül a „százados“-ok segítettek neki. Századosnak vagy Hundertter-nek azért nevezték a „választott polgárok“ testületének tagjait, mert eredetileg száz tagból állott ez a testület. Lassacskán azonban megbővült és a XIX. század legelején már 128 tagot számlált. A választott polgárság testületében voltak képviselve a legtehetősebbek, a céhek és a kereskedő-grémium vezetői.

A kereskedők és iparosok nagyrészt németek, de azért úgy a kereskedelem, mint az iparban jelentékeny szerep jut más nemzetiségűeknek is. A nagykereskedők névsorában Dumcsa és Derra mellett ott találjuk Valerót, Malvieuxot, Szontaghot, Sartort, Grabovszkyt, Deyakot. A terménykereskedés főleg zsidók kezében van; a gyapot-, papír-, kordován-, szőnyeg- és pokróckereskedést teljesen a görögök foglalták le maguknak; a lenvászonkereskedők is többnyire görögök és szerbek; a sajtosok, illatszerészek és csokoládékészítők olaszok. Az épületfakereskedők, csizmadia, magyar szabók, gombkötők és paszományosok, a disznókereskedők te-

kintélyes része magyar. Már a mult század huszas éveiben ott szerepel a tűzfakereskedők között Luczenbacher. A vaskereskedők németek. Köztük szerepel két Schopper, meg Heinrich Alajos, Sebastiani József és Wurm József. Ezek legtöbbje az idők során meggazdagodik, nemesseget szerez és magyar nevet vesz föl. Schopperből Tömörly, Wurm-ból Almay lett. A borkereskedők között már a mult század legelején szerepelnek a Jáliscsok; a fűszer- és gyarmatárkereskedők között Hoffmann József és Tschögl Gáspár; a vásznasok között Kunz; a nagyfuvarosok között Haringás; a norinbéri árusok között Calderoni; a pékek között Schachner, Ráth, Rupp, Pfeiffer, Prückler, Seefellner, Seyfert és Steinbach.

Érdekes az is, hogy az idők során a borkereskedők és pékek egyikeből-másikából miképpen lesznek kávéosok vagy vendéglősök, a pacalfőzőből béglyáros. Spiegel Simonnak, a dúsgazdag ácsmesternek unokája már magyar nemes, Tükörly a neve és sörgyáros lesz. Gschwindt Mihály dohánykereskedőből szeszfőző lesz; Kappel Frigyes, Lónyai Menyhért bankarapósa fűszer- és gyarmatárkereskedő volt, mielőtt bankár lett. A Váci-utca 19. számú házában volt az üzlete és egy kékszinű orrszarvú volt a cégére festve.

Kikapott apróságok ezek, de hozzátartoznak a pesti polgári társadalom kialakulásának történetéhez.

Pápaszem

Örökbecsű Jókai-film!

Greguss, Szörényi, Kamarás

Sárga rózsa

LENA-film

Mától Rádus